

DE ENGELSE PATIËNT

Van Michael Ondaatje verschenen eveneens
bij Nieuw Amsterdam:

De geest van Anil
Divisadero
Blindganger

**MICHAEL
ONDAATJE**

**DE ENGELSE
PATIËNT**

Vertaald door Jos den Bekker

Nieuw Amsterdam

De vertaling kwam mede tot stand dankzij ondersteuning van de
Canada Council, Ottawa

Oorspronkelijke uitgave 1992
Herziene uitgave 2019

Oorspronkelijke titel *The English Patient*

© 1992 Michael Ondaatje

© 1992 Nederlandse vertaling Jos den Bekker

© 2019 Nieuw Amsterdam, bewerking vertaling Jos den Bekker

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Foto omslag © David Lees/The LIFE Images Collection/Getty Images/
Shutterstock

Foto auteur © Daniel Mordzinski

NUR 302

ISBN 978 90 468 2515 0

www.nieuwamsterdam.nl

*Ter nagedachtenis aan Skip en Mary Dickinson
Voor Quintin en Griffin
En voor Louise Dennys, met dank*

De meesten onder u, neem ik aan, zullen zich de tragische dood van Geoffrey Clifton te Gilf Kebir nog herinneren; later werd zijn vrouw Katharine Clifton vermist tijdens de woestijnexpeditie die in 1939 was uitgerust om Zerzura te zoeken. Ik wilde alvorens de bijeenkomst van vanavond te beginnen met diep medeleven deze tragische gebeurtenissen herdenken. De lezing van vanavond...

*Uit de notulen van de vergadering van The Geographical Society
van november 194- te Londen*

DE VILLA

Ze richt zich op van haar werk in de tuin en kijkt in de verte. Ze heeft een verandering in het weer bespeurd. Een ander soort windvlaag, een geluidsflard in de lucht en de hoge cipressen wiegen. Ze draait zich om en gaat de heuvel op naar het huis, ze klimt over een laag muurtje, voelt de eerste regendruppels op haar blote armen. Ze steekt de loggia door en gaat vlug het huis binnen.

In de keuken houdt ze niet halt maar loopt door en klimt de duistere trap op en gaat vandaar verder de lange gang door, met aan het eind een wigvormige lichtvlek van een open deur.

Ze loopt de kamer binnen die ook een tuin is – deze bestaat uit bomen en prieeltjes die op de muren en het plafond geschilderd zijn. De man ligt op het bed, zijn lichaam bloot in de bries en hij keert zijn gezicht langzaam naar haar toe als ze binnenkomt.

Om de vier dagen wast ze zijn zwarte lichaam, beginnend met de kapotte voeten. Ze maakt een washandje nat en knijpt het boven zijn enkels uit, ze kijkt op als hij mompelt, ziet hem glimlachen. Boven de schenen zijn de brandwonden het ergst. Dieper dan paars. Been.

Ze heeft hem maandenlang verpleegd en kent zijn lichaam goed, de penis als een slapend zeepaardje, de smalle magere heupen. Heupen van Christus, denkt ze. Hij is haar heilige der wanhoop. Hij ligt plat op zijn rug, geen kussen, hij kijkt omhoog naar het geschilderde gebladerte op het plafond, het gewelf van takken en daarboven de blauwe hemel.

Ze giet slierten brandzalf over zijn borst, daar waar hij het minst verbrand is, waar ze hem kan aanraken. Ze houdt van de holte beneden de onderste rib, de steile huidklif. Bij zijn schouder komend blaast ze koele lucht in zijn hals en hij mompelt.

Wat? vraagt ze, opgeschrikt uit haar concentratie.

Hij keert zijn donkere gezicht met de grijze ogen naar haar toe. Ze steekt haar hand in haar zak. Ze pelt met haar tanden de schil van de pruim, neemt de pit eruit en steekt het vruchtvlees in zijn mond.

Hij fluistert opnieuw, trekt het luisterende hart van de jonge verpleegster naar zich toe, daar waar hij in gedachten vertoeft, in die poel van herinnering waarin hij almaar bleef duiken gedurende de maanden voor zijn dood.

Er zijn verhalen die de man in het vertrek prevelt en die van laag naar laag deinen als de vlucht van een havik. Hij ligt wakker in het geschilderde prieel dat hem omringt met zijn stromen van bloesems, armen van hoge bomen. Hij herinnert zich picknicks, een vrouw die delen van zijn lichaam kuste die nu auberginekleurig verbrand zijn.

Ik heb weken in de woestijn doorgebracht, zegt hij, ik vergat naar de maan te kijken zoals een getrouwd man soms dagenlang zijn vrouw niet aankijkt. Dat is geen onachtzaamheid, dat is bedachtzaamheid.

Zijn ogen hechten zich aan het gezicht van de jonge vrouw. Als ze haar hoofd beweegt zal zijn blik langs haar heen tegen de muur glijden. Ze leunt voorover. Hoe kwam het dat je verbrandde?

Het is laat in de middag. Zijn handen spelen met het laken, de rug van zijn vinger streelt eroverheen.

Ik viel brandend in de woestijn.

Ze vonden mijn lichaam en maakten een vlot van takken voor me en sleepten me door de woestijn. We waren in de Zandzee,

nu en dan staken we droge rivierbeddingen over. Nomaden, moet je weten. Bedoeïenen. Ik vloog neer en het zand zelf vatte vlam. Ze zagen me er naakt uit opdoemen. De leren helm op mijn hoofd stond in brand. Ze bonden me vast op een frame, een karkasvlot, en voeten roffelden dof naast me voort toen ze met me wegrenden. Ik had de schraalte van de woestijn gebroken.

De bedoeïenen kenden vuur. Ze kenden de vliegtuigen die sinds 1939 uit de hemel waren komen vallen. Sommige van hun gereedschappen en gebruiksvoorwerpen waren gemaakt van het metaal van neergestorte vliegtuigen en kapotte tanks. Het was de tijd van de oorlog in de hemel. Ze konden het gedreun van een gewond vliegtuig herkennen, ze wisten hoe ze hun weg moesten vinden in zo'n wrak. Een klein boutje van een cockpit werd een sieraad. Ik was waarschijnlijk de eerste die levend oprees uit een brandende machine. Een man wiens hoofd vlam had gevat. Ze kenden mijn naam niet. Ik kende hun stam niet.

Wie ben je?

Ik weet het niet. Je vraagt het me steeds.

Je zei dat je Engelsman was.

's Nachts is hij nooit moe genoeg om te slapen. Ze leest hem voor uit een willekeurig boek dat ze beneden in de bibliotheek heeft kunnen vinden. Het kaarslicht flakkert over de bladzijde en over het pratende gezicht van de jonge verpleegster, op dit uur verlicht het de bomen en het landschap van de muurschildering nauwelijks. Hij luistert naar haar, drinkt haar woorden in als water.

Als het koud is gaat ze voorzichtig naast hem in bed liggen. Hij kan geen gewicht op zijn lichaam verdragen, zelfs haar dunne pols niet.

Soms slaapt hij om twee uur 's nachts nog niet, zijn ogen open in het duister.

Hij kon de oase ruiken voor hij hem zag. Het vocht in de lucht. Het ruisen der dingen. Palmen en tuigen. De galm van blikken vaten wier diepe toon verried dat ze met water gevuld waren.

Ze goten olie over grote lappen zachte stof en legden die op hem. Hij was gezalfd.

Hij kon de aanwezigheid voelen van die ene zwijgende man die altijd aan zijn zijde bleef, de geur van zijn adem als hij zich vooroverboog om hem uit het vilt te wikkelen, om de vierentwintig uur tegen het vallen van de avond, om zijn huid in het donker te inspecteren.

Ontkleed was hij wederom de man die naakt naast het laaiende toestel stond. Ze spreidden de grijze lagen vilt over hem heen. Welk hoogstaand volk had hem gevonden? vroeg hij zich af. Welk land kende deze zachte dadels die de man naast hem kauwde en vervolgens naar zijn mond bracht? Gedurende zijn tijd bij deze mensen kon hij zich niet herinneren waar hij vandaan kwam. Wat hem betreft had hij de vijand kunnen zijn die hij vanuit de lucht bestreed.

Later, in het hospitaal in Pisa, meende hij naast zich het gezicht te zien dat elke avond was gekomen om de dadels te kauwen en zacht te maken en in zijn mond te stoppen.

De nachten waren kleurloos. Zonder gepraat of gezang. De bedoënen hielden zich stil als hij wakker was. Hij lag op een hangmataltaar en in zijn ijdelheid stelde hij zich voor dat hij omringd was door honderden van hen, terwijl er misschien maar twee waren die hem hadden gevonden, die het hoofddeksel met vlammen als een gewei van zijn hoofd hadden geplukt. Die twee die hij alleen kende van de smaak van het speeksel dat hij samen met de dadels inslikte, of van het geluid van hun rennende voeten.

Ze zat vaak te lezen, het boek in de flakkerende lichtkring. Nu en dan wierp ze een blik door de gang van de villa die een veldhospitaal was geweest, waar ze met de andere verpleegsters had

gewoond, tot ze geleidelijk aan allemaal waren overgeplaatst, met het noordwaarts verschuivende front, met het naderende einde van de oorlog.

Dit was de tijd in haar leven dat ze zich op boeken stortte als de enige uitweg uit haar kerker. Ze werden haar halve wereld. Ze zat aan het nachttafeltje met gebogen rug te lezen over het jongetje in India dat de namen van verschillende juwelen en andere voorwerpen op een dienblad leert onthouden en doorgeschoven wordt van de ene leermeester naar de andere – de ene onderwees hem streektaalen, de andere trainde zijn geheugen en weer een andere leerden hem zich niet te laten biologeren.

Het boek lag op haar schoot. Ze beseftte dat ze al ruim vijf minuten naar het poreuze papier had zitten kijken, naar de vouw van het ezelsoor op bladzijde 17. Ze streek met haar hand over het oppervlak. Het ritselde in haar geest als muizen in het plafond, als een mot tegen het nachtelijk raam. Ze wierp een blik in de gang, maar er woonde daar nu verder niemand meer, niemand behalve de Engelse patiënt en zichzelf, in de Villa San Girolamo. In de boomgaard vol bomkraters hoger op de helling had ze genoeg groente geplant om met z'n tweeën van te kunnen leven, af en toe kwam er een man uit de stad met wie ze zeep en lakens en wat er nog over was in dit veldhospitaal ruilde voor andere levensbehoeften. Wat bonen, wat vlees. De man had twee flessen wijn voor haar achtergelaten en elke avond bij de Engelsman in bed had ze, als hij sliep, ceremonieel voor zichzelf een klein bekertje ingeschonken en mee teruggenomen naar het nachttafeltje, vlak bij de deur die op een kier stond, om verder te nippen aan het boek dat ze aan het lezen was.

Zo vielen er voor de Engelsman, of hij nu aandachtig luisterde of niet, gaten in de intrige van die boeken, weggedeeltes, als het ware, die door slagregens waren weggespoeld, ontbrekende incidenten, als taferelen in een wandtapijt dat door

sprinkhanen was aangevreten, als brokken gips van een muurschildering die 's nachts door bomexplosies waren losgeraakt.

De villa die zij nu met de Engelsman deelde was daar zeker mee te vergelijken. Sommige vertrekken waren onbegaanbaar vanwege het puin. Via een bomkrater hadden maan en regen toegang tot de bibliotheek beneden – in een hoek stond een chronisch doorweekte leunstoel.

Het derde haar niet dat er voor de Engelsman gaten in de intrige vielen. Ze gaf geen samenvatting van de ontbrekende hoofdstukken. Ze pakte gewoon het boek en zei 'bladzijde zesennegentig' of 'bladzijde honderdelf'. Dat was de enige aanduiding. Ze tilde zijn handen naar haar gezicht en rook eraan – de geur van ziekte hing er nog omheen.

Je handen worden ruw, zei hij.

Van het onkruid en de distels en het spitten.

Wees voorzichtig. Ik heb je gewaarschuwd voor de gevaren.

Ik weet het.

Ze begon te lezen.

Haar vader had haar het nodige over handen verteld. Over hondenpoten. Telkens als haar vader in een huis alleen was met een hond, bukte hij zich en rook aan de voetkussentjes. Dat, zei hij dan, alsof hij zojuist aan een cognacglasje had gesnoven, is de heerlijkste geur die er is! Een bouquet! Weidse vergezichten! Ze deed net of ze ervan walgde, maar zo'n hondepoot was écht geweldig, hij rook nooit naar straatvuil. Als een kathedraal! had haar vader gezegd, een hof van zus-en-zo, een grazige weide, een wandeling door cyclamen – een beknopte routekaart van alle paden die het beest die dag had gevolgd.

Geritsel in het plafond als van een muis en ze keek weer op van het boek.

Ze wikkelden het kruidenmasker van zijn gezicht. De dag van de zonsverduistering. Ze wachtten erop. Waar was hij? Welke

beschaving was dit die de tekenen van weer en licht kon duiden? El-Ahmar of El-Abyadd, want het moest wel een van de noordwestelijke woestijnstammen zijn. De mensen die een man uit de hemel konden vangen, die zijn gezicht bedekten met een masker van gevlochten oase-riet. Zijn anker in de wereld was nu van gras. De tuin die hem het liefst was in de wereld, was altijd Kew Gardens geweest, met zijn gazons, waarvan de kleuren zo teer en gevarieerd waren, als lagen as op een heuvel.

Hij keek uit over het landschap onder de zonsverduistering. Ze hadden hem inmiddels geleerd zijn armen te heffen en kracht uit de kosmos in zijn lichaam te trekken, zoals de woestijn vliegtuigen naar de aarde trok. Hij werd gedragen in een palankijn van vilt en takken. Hij zag de wriemelende aderen van flamingo's dwars door zijn gezichtsveld in het halfduister van de afgedekte zon.

Altijd werd zijn huid gezalfd, soms door duisternis. Op een nacht hoorde hij het geluid van wat leek op windbelletjes hoog in de lucht. Na een poos hield het op, en hunkerend ernaar viel hij in slaap, hunkerend naar dat geluid als de vertraagde zang uit de keel van een vogel, misschien een flamingo, misschien een woestijnvos die een van de mannen in een half dichtgenaaide zak van zijn boernoes meedroeg.

De volgende dag, toen hij opnieuw onder het vilt lag, hoorde hij flarden van het glasachtige geluid. Een geluid uit de duisternis. In de schemer werd het vilt los gewikkeld en hij zag het hoofd van een man op een tafel naar hem toe komen, waarna hij zich realiseerde dat de man een levensgroot juk droeg waaraan honderden kleine flesjes aan touwtjes en draadjes van verschillende lengte hingen. Hij bewoog zich alsof hij deel was van een glazen gordijn, alsof zijn lichaam daarin gewikkeld was.

De figuur leek nog het meest op de afbeeldingen van aartsengelen die hij als schooljongen had proberen na te tekenen, zonder ooit het probleem op te lossen hoe een lichaam plaats

kon bieden aan spieren voor zulke vleugels. De man bewoog zich voort met lange trage passen, zo vloeiend dat de flesjes nauwelijks schommelden. Een golf van glas, een aartsengel, alle zalfjes in de flesjes verwarmd door de zon zodat ze, toen ze op zijn huid werden gesmeerd, speciaal voor een wond leken opgewarmd. Achter hem scheen getransmuteerd licht – blauw en andere kleuren rillend in de heiige lucht en het zand. Het zwakke glasgerinkel en de overvloeiende kleuren en het koninklijke schrijden en zijn gezicht als een rank donker wapen.

Van dichtbij zag het glas er ruw en zandgeschuurd uit, onbehouwen glas. Elk flesje had een piepklein kurkje dat de man er met zijn tanden uit trok en tussen zijn lippen hield terwijl hij de inhoud van de flesjes mengde, een tweede kurk ging ook tussen zijn tanden. Hij stond met zijn vleugels over het uitgestrekte verbrande lichaam gebogen, dreef twee stokken diep in het zand en kwam vervolgens onder het één meter tachtig lange juk vandaan, dat nu in de gaffels van de twee stokken balanceerde. Hij kwam onder zijn winkel vandaan. Hij zonk op zijn knieën en naderde de verbrande piloot en legde zijn koele handen tegen zijn hals en liet ze daar rusten.

Iedereen kende hem langs de karavaanroute vanuit de Soedan noordwaarts naar Gizeh, de Weg der Veertig Dagen. Hij handelde met de karavanen in specerijen en vloeistoffen en reisde heen en weer tussen de oasen en de waterplaatsen. Hij wandelde door zandstormen met zijn mantel van flessen, zijn oren dichtgestopt met twee losse kurken zodat hijzelf een fles leek, deze reizende dokter, deze koning der oliën en geurwaters en panaceeën, deze dooper. Hij wandelde een kamp binnen en plaatste zijn gordijn van flesjes voor eenieder die ziek was.

Hij hurkte neer bij de verbrande man. Hij maakte een huidkom met zijn voetzolen en helde achterover om op de tast enkele flacons te pakken. Met het ontkurken van elk minuscuul flesje stortten de geuren eruit. Een geur van zee. De geur van

roest. Indigo. Inkt. Riviermodder rozehout formaldehyde parafine ether. Chaotisch getij van luchten. In de verte balkten de kamelen toen ze de geuren opsnoeven. Hij begon groenzwarte zalf op de ribbenkast te smeren. Het was gemalen pauwenbeen, door ruilhandel verkregen in een *medina* in het westen of het zuiden – de krachtigste aller huidhelers.

Tussen de keuken en de vernielde kapel gaf een deur toegang tot een ovaalvormige bibliotheek. De ruimte daarbinnen leek veilig, met uitzondering van het grote gat op portretniveau in de achterwand, het resultaat van een morteraanval op de villa, twee maanden geleden. De rest van het vertrek had zich aan deze wond aangepast, de wisselvalligheden van het weer geaccepteerd, nachtelijke sterren, het geluid van vogels. Er stond een zitbank, een piano bedekt met een grijs laken, de kop van een opgezette beer en boekenkasten van de vloer tot het plafond. De planken vlak bij de opengereten muur bogen door van de regen die het gewicht van de boeken had verdubbeld. Het weerlicht kwam het vertrek binnen, steeds weer, viel over de bedekte piano en het tapijt.

Achterin dichtgespijkerde tuindeuren. Als ze open waren geweest had ze vanuit de bibliotheek de loggia in kunnen lopen, vervolgens zesendertig penitente treden omlaag langs de kapel naar wat een oeroude weide was geweest, inmiddels gehavend door bomexplosies. Het Duitse leger had veel van de huizen waaruit het zich terugtrok vol mijnen gelegd, zodat de meeste kamers die ze toch niet nodig hadden, zoals deze, om veiligheidsredenen waren afgesloten, de deuren in hun kozijnen gespijkerd.

Ze kende deze gevaren toen ze het vertrek binnenliep en zijn middagduisternis betrad. Ze stond stil, zich plotseling bewust van haar gewicht op de vloer, bedenkend dat het waarschijnlijk

voldoende was om een eventueel mechanisme daar in werking te stellen. Haar voeten in het stof. Het enige licht stroomde door de gekartelde mortiercirkel die uitzicht bood op de hemel.

Met een losscheurend geluid alsof het van een groter geheel werd afgetrokken haalde ze *De laatste der Mohikanen* van de plank, en zelfs in dit schemerlicht werd ze aangenaam getroffen door het azuurblauw van de hemel en het meer op het omslag, de indiaan op de voorgrond. En toen, alsof er iemand in het vertrek was die niet gestoord mocht worden, liep ze achteruit in haar eigen voetsporen terug, voor de veiligheid, maar ook als privéspelletje, om de indruk te wekken dat ze het vertrek was binnengegaan, waarna haar stoffelijk lichaam was opgelost. Ze sloot de deur en deed de verzegeling met de waarschuwingen er weer voor.

Ze ging in de erker op de kamer van de Engelse patiënt zitten, de beschilderde muren aan één kant van haar, de vallei aan de andere. Ze opende het boek. De bladzijden plakten stijf gegolfd aan elkaar. Ze voelde zich als Robinson Crusoe die een aangespoeld boek vindt dat op de kust is opgedroogd. *Een vertelling uit 1757*. Geïllustreerd door N.C. Wyeth. Zoals in alle goede boeken was er de belangrijke bladzijde met de lijst van illustraties en een regel uit de tekst waarop de illustratie betrekking had.

Ze trad het verhaal binnen, in de wetenschap dat ze er weer uit tevoorschijn zou komen met het gevoel dat ze ondergedompeld was geweest in het leven van anderen, in intriges die twintig jaar teruggingen, haar lichaam vol frasen en episodes, alsof ze ontwaakte uit een slaap zwaar van vergeten dromen.

Hun Italiaanse heuvelstad, schildwacht langs de noordwest-route, was ruim een maand belegerd geweest. Het spervuur had zich geconcentreerd op de twee villa's en het klooster omringd door appel- en pruimenboomgaarden. Er was de Villa Medici waar de generaals verbleven. Vlak daarboven stond de Villa San

Girolamo, een voormalig nonnenklooster dat vanwege zijn kasteelachtige kantelen het laatste bolwerk van het Duitse leger werd. Er waren honderd militairen in gelegerd. Naarmate de heuvelstad als een oorlogsschip op zee door brandbommen werd uiteengereten, verplaatsten de militairen zich van hun kampement in de boomgaard naar de inmiddels overvolle slaapkamers van het oude nonnenklooster. Gedeelten van de kapel werden opgeblazen. Stukken van de bovenste verdieping van de villa stortten onder het explosiegeweld in. Toen de geallieerden eindelijk het gebouw innamen en het als veldhospitaal inrichtten, werd de trap die naar de derde verdieping leidde gebarricadeerd, alhoewel een stuk van de schoorsteen en het dak intact waren gebleven.

Zij en de Engelsman hadden erop gestaan achter te blijven toen de andere verpleegsters en patiënten naar een veiliger oord in het zuiden werden overgeplaatst. In die tijd hadden ze het erg koud, ze zaten zonder elektriciteit. Sommige vertrekken boden een vrij uitzicht over de vallei, de muur was totaal weggeslagen. Als ze een deur opende zag ze soms alleen een doorweekt bed bedekt met bladeren in een hoek geschurkt staan. Deuren gaven toegang tot landschap. Sommige vertrekken waren open volières geworden.

De onderste treden van de trap waren vernield door de brand die de soldaten bij hun vertrek hadden gesticht. Ze was naar de bibliotheek gegaan, had twintig boeken gepakt en die aan de vloer vastgenageld en vervolgens aan elkaar, en zo had ze de twee onderste treden weer hersteld. De meeste stoelen waren als brandhout gebruikt. De leunstoel in de bibliotheek was blijven staan omdat hij altijd nat was, doorweekt door avondstormen die via het mortiergat binnendrongen. Alles wat nat was ontsnapte aan de brand van april 1945.

Er waren weinig bedden over. Zijzelf waarde liever als een nomade door het huis met haar veldbed of hangmat, soms sliep